Vol.11, No.1, Spring 2022, pp. 255-277 ISSN (Print):2322-1682 ISSN (Online):2383-3076

Journal of Geography and Environmental Hazards

RESEARCH ARTICLE DOI:10.22067/geoeh.2021.68728.1017 Open access

Assessing the Role of Economic and Social Empowerment of Rural Households in Reducing the Effects of Drought
(Case Study: Sarpol-e Zahab Township, Kermanshah Province)

Jamshid Einali[a*], Hosein Farahani[a], Bahareh Mohammadi[b]

[a] *Associate Professor in Geography and Rural Planning, University of Zanjan, Zanjan, Iran*
[b] *Master in Geography and Rural Planning, University of Zanjan, Zanjan, Iran*

Received: 5 February 2021 ***Revised: 17 June 2021*** ***Accepted: 22 July 2021***

Abstract

Most parts of Iran have special climatic conditions that are among the least rainy regions of the world as they are in the arid geographical belt and desert strip of the world. Therefore, drought is one of the most important natural hazards in Iran. The purpose of this study was to investigate the role of empowerment of villagers in dealing with drought and reducing its effects in rural areas of Sarpol-e Zahab County in the west of Kermanshah province. Therefore, it tried to answer the following question: What is the relationship between economic and social empowerment of rural households and reducing the effects of drought in the study area? The applied research used a descriptive-analytical method. Questionnaire was used to collectg the required data. Due to the geographical extent of the region and a large number of rural settlements, from among the villages located in the political area of Sarpol-e Zahab county that had 100 families and more, considering the natural location, 10 rural points were selected as a sample. At the household level, out of 1966 rural households based on census data (2016), 321 items were selected as a sample using Cochran's formula and questionnaires were distributed randomly. One-sample t-test, factor analysis, and path analysis were used to analyze the data. The results showed that from the perspective of residents, empowerment in economic and social dimensions have positive effects on reducing the effects of the drought disaster. The results of path analysis show that access to financial resources, improvement of the business environment, and local social capital respectively have the greatest impact on economic and social empowerment for reducing the effects of the drought disaster.

Keywords: Disaster Management, Rural Economy, Empowerment, Kermanshah Province

---

[*] Corresponding author: Jamshid Einali E-mail: einalia@znu.ac.ir Tel: + 989122597176

How to cite this Article: Einali, J., Farahani, H., & Mohammadi, B. (2022). Assessing the Role of Economic and Social Empowerment of Rural Households in Reducing the Effects of Drought (Case Study: Sarpol-e Zahab Township, Kermanshah Province). *Journal of Geography and Environmental Hazards, 11*(1), 255-277.

DOI: 10.22067/geoeh.2021.68728.1017

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)
Geography and Environmental Hazards
Volume 11, Issue 1 - Number 41, Spring 2022
https://geoeh.um.ac.ir
https://dx.doi.org/10.22067/geoeh.2021.68728.1017

جغرافیا و مخاطرات محیطی، سال یازدهم، شمارهٔ چهل و یکم، بهار ۱٤۰۱، صص ۲۷۷-۲۵۵

مقاله پژوهشی

ارزیابی نقش توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی در راستای کاهش اثرات خشکسالی؛ مطالعه موردی: شهرستان سرپل ذهاب (استان کرمانشاه)

جمشید عینالی[1]– دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، ایران.
حسین فراهانی– دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، ایران.
بهاره محمدی– دانش‌آموخته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۷ تاریخ بازنگری: ۱٤۰۰/۳/۲۷ تاریخ تصویب: ۱٤۰۰/٤/۳۱

چکیده

بخش اعظمی از ایران به خاطر استقرار در کمربند خشک جغرافیایی و نوار بیابانی دنیا از شرایط اقلیمی ویژه‌ای برخوردار است که جزو مناطق کم باران جهان بشمار می‌آید. ازاین‌رو، خشکسالی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مخاطرات طبیعی ایران است. هدف تحقیق حاضر بررسی نقش توانمندسازی روستاییان در مواجهه و رویارویی با خشکسالی و کاستن از اثرات آن در مناطق روستایی شهرستان سرپل ذهاب در غرب استان کرمانشاه است. ازاین‌رو سعی کرده است تا به این سؤال پاسخ دهد که چه رابطه‌ای بین توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی و کاهش اثرات خشکسالی در محدوده موردمطالعه وجود دارد؟ تحقیق حاضر از نوع پژوهش‌های کاربردی و روش مورداستفاده توصیفی- تحلیلی مبتنی بر گردآوری داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه است. به دلیل گستردگی جغرافیایی منطقه و تعداد زیاد سکونتگاه‌های روستایی، از بین روستاهای واقع در محدوده سیاسی شهرستان سرپل ذهاب که دارای ۱۰۰ خانوار و بیشتر بودند، با لحاظ کردن موقعیت طبیعی، تعداد ۱۰ نقطه روستایی به‌عنوان نمونه انتخاب شد. در سطح تحلیل خانوار از بین ۱۹٦٦ خانوار روستایی ساکن براساس داده‌های سرشماری سال (۱۳۹۵)، با بهره‌گیری از فرمول کوکران تعداد ۳۲۱ مورد به‌عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه به صورت تصادفی ساده

---

۱ نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۲۵۹۷۱۷٦ Email: einalia@znu.ac.ir

نحوه ارجاع به این مقاله:

عینالی، جمشید؛ فراهانی، حسین؛ محمدی، بهاره. (۱٤۰۱). ارزیابی نقش توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی در راستای کاهش اثرات خشکسالی، مطالعه موردی: شهرستان سرپل ذهاب (استان کرمانشاه). جغرافیا و مخاطرات محیطی.۱۱(۱).صص ۲۷۷-۲۵۵ https://dx.doi.org/10.22067/geoeh.2021.68728.1017

توزیع شـــده اســـت که از این تعداد، ۳۰۵ پرســـشـــنامه تکمیل شـــده در اختیار محققان قرار گرفت و در تحلیل‌های آماری مورداســتفاده قرار گرفت. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری t تک نمونه‌ای، تحلیل عاملی و مســـیر اســـتفاده شـــده اســـت. یافته‌های تحقیق نشـــان داد که از دیدگاه ســـاکنین محلی توانمندســازی در ابعاد اقتصــادی (۳٫۸٤) و اجتماعی (۳٫٦۰) بر روی کاهش اثرات سانحه تأثیر مثبتی دارد. نتایج تحلیل مسـیر نشـان می‌دهد دسـترسـی به منابع مالی، بهبود فضـای و کسـب‌وکار و سرمایه اجتماعی محلی به ترتیب با ۰/٤۹، ۰/۵۳ و ۰/۳٤ بیشـترین تأثیر را در توانمندسـازی اقتصادی و اجتماعی در راستای کاهش اثرات خشکسالی دارند.

کلیدواژه‌ها: مدیریت سانحه، اقتصاد روستایی، توانمندسازی، استان کرمانشاه.

۱- مقدمه

خشـــکســـالی ترکیبی از کمبود بارش و افزایش تبخیر و تعرق اســـت (چویی[1] و همکاران، ۲۰۱۳) و به‌طور کل، به‌عنوان واگرایی از شـرایط طبیعی در دسـترس بودن آب تعریف می‌شـود، که اغلب با کمبود طولانی‌مدت بارش آغاز شـده و سـپس به دیگر اجزای چرخه هیدرولوژیکی گسـترش می‌یابد (راجسـخار[2] و همکاران، ۲۰۱۳). ایران به خاطر موقعیت جغرافیایی اسـتقرار، در زمره کشـــورهای با ســـطح بالای آســـیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی (عینالی و همکاران، ۲۰۲۰) بشـمار می‌آید. به‌طوری که، قرار گرفتن بخش بزرگی از کشـور در کمربند خشـک جغرافیایی و نوار بیابانی دنیا -در ۲۵ تا ٤۰ درجه عرض شـــمالی- شـــرایط آب‌وهوایی ویژه‌ای به ایران داده اســـت که جزو مناطق کم بارش جهان بشـــمار می‌آید (رادفر، ۱۳۹۹). به همین دلیل، تغییرپذیری شـــدید اقلیمی (رحیم‌زاده و همکاران، ۲۰۰۵) و بارش کم و نامنظم به میزان یک سـوم متوسـط جهانی (دوسـتان، ۱۳۹٤) باعث شده است که خشکسالی به‌عنوان یکی از متداول‌ترین سـوانح طبیعی در ایران شـناخته شـود (شـرفی و زرافشـانی، ۲۰۱۱). در طی دو دهه گذشته ایران یکی خشـکسـالی‌های طولانی، گسـترده و شـدید خود را در دوره زمانی ۳۰ سـاله تجربه کرده اسـت (مجرد و همکاران، ۱۳۹۳)؛ بنابراین، خشـکسـالی‌های متمادی بسـیاری از جوامع روسـتایی را در اکثر نقاط کشـور به‌شدت تحت پوشش قرار می‌دهد (کشـاورز و همکاران، ۲۰۱۳). به‌رغم پیامدهای گسترده خشکسالی در زندگی انسان، اثرات معیشتی آن بر روی جوامع روســـتایی به دلیل تأثیرگذاری بر روی فعالیت‌های اقتصـــادی مبتنی بر کشـــاورزی و بهره‌برداری از منابع طبیعی بســـیار مخرب اســـت (جنتل و ماراســـنی[3]، ۲۰۱۲). بســـیاری از مطالعات اثرات منفی خشـــکســـالی بر تولید محصـــولات کشـــاورزی را نشـــان داده اســـت (ملکونیان[4]، ۲۰۱۵؛ لین[5] و همکاران، ۲۰۱۵). همچنین رویدادهای آب و

1 Choi
2 Rajsekhar
3 Gentle and Maraseni
4 Melkonyan
5 Lin

هوایی، به‌ویژه خشـکسـالی می‌توانند طیف وسـیعی از دارایی‌ها را که بر روی منابع معیشـت تأثیر می‌گذارد، تهدید می‌کند و نتیجه آن به‌عنوان یک چالش اجتماعی در جامعه نمایان می‌شـود (گاسـپر[1] و همکاران، ۲۰۱۱). خشـکسـالی هـای پـایـدار می‌تواند منجر به کاهش قابل توجه از ذخایر مخازن و سـطوح آب زیرزمینی شـده و اثرات اجتماعی، اقتصـادی و محیط زیسـتی متعددی را دنبال می‌کند (مارکوس-گارسـیا[2] و همکاران، ۲۰۱۷)؛ بنابراین، فراوانی و تکرار زیاد سـانحه خشـکسـالی به کاهش تولید کشـاورزی منجر شده (شیفروف[3] و همکاران، ۲۰۱٤) و به افزایش مهاجرت، افزایش تنش‌ها و درگیری‌های اجتماعی، سـوءتغذیه، کاهش درآمد و سـطح رفاه جوامع متأثر از خشـکسالی می‌انجامد (اودمال[4] و همکاران، ۲۰۱٤؛ خیاطی و اعظمی، ۲۰۱٦)؛ بنابراین، خشـکسـالی به‌عنوان یک پدیده طبیعی در صـورت همراهی با فعالیت‌های انسـانی نامناسـب به ناکارآمدی روند اقتصـادی و بروز و تشـدید شوک‌های اقتصادی در مناطق روستایی می‌انجامد (بیاروهانگا و دیبیسای[5]، ۲۰۱۷؛ بیکن[6]، ۲۰۱٤).

پژوهش‌های متعددی در مورد اسـتراتژی‌های سـازگاری در برابر خشـکسـالی وجود دارد. ارتقای توانمندی جامعه محلی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اسـتراتژی‌های مطرح در زمینه کاهش اثرات و ارتقای سـازگاری با خشـکسـالی است (بورنهام و ما[7]، ۲۱۰٦؛ وئورتشـه[8]، ۲۰۱۷ الف). به عقیده (ادگر[9] و همکاران، ۲۰۰۹) سازگاری با تغییرات آب و هوایی به‌طور عمده در درون جامعه بوده و تحت تأثیر ارزش‌های جامعه قرار دارد. از دیدگاه اریکسـن[10] و همکاران (۲۰۱۵) معتقـدند که تغییرات آب و هوایی و فرایندهای ناشـی از آن نه‌تنها ممکن اسـت نابرابری موجود را تقویت کند، بلکه زمینـه را برای آسـیب‌پذیری اقتصـادی و اجتماعی گروه‌های حاشـیه‌ای مهیا می‌کند. از طرفی دیگر، محققانی مانند مونانج[11] و همکاران (۲۰۱٤)، مائس و جاکوب[12] (۲۰۱۷) و وود[13] و همکاران (۲۰۱۸) توانمندسـازی جامعه محلی را عاملی مؤثر برای کاسـتن از آسـیب‌پذیری افراد و گروه‌های در معرض خطر تغییرات آب و هوایی و خشـکسـالی و بهبود قدرت سـازگاری آنان تلقی می‌کنند. از دیدگاه وئورتشـه (۲۰۱۷ ب) تصـمیم‌گیری درباره اتخاذ شـیوه‌های سـازگـاری جـامعه با توانمندی افراد و گروه‌ها در مدیریت منابع و سـرمایه، دسـترسـی به دانش، تنوع فعالیت‌ها، مسـئولیت‌پذیری و دسـترسـی به قدرت در ارتباط است. همچنین، از دیدگاه بروتو[14] و همکاران (۲۰۱۵) سازگاری در

1 Gasper
2 Marcos-Garcia
3 Shiferaw
4 Udmale
5 Byaruhanga & Debesay
6 Bacon
7 Burnham & Ma
8 Wouterse
9 Adger
10 Eriksen
11 Munang
12 Maes and Jacobs
13 Wood
14 Broto

برابر خشکسالی از طریق مشارکت و اشتراک دانش در زمینه مدیریت منابع در جامعه محلی امکان‌پذیر است؛ بنابراین، توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی جامعه محلی به بهبود اقدامات سازگاری از طریق برهم زدن روابط قدرت و بهبود دسترسی به منابع و مدیریت مسئولانه به‌منظور رفع آسیب‌پذیری گروه‌های حاشیه‌ای به‌عنوان یک واسطه اصلی در تلاش برای سازگاری شناخته می‌شود (ناگودا[۱]، ۲۰۱۵؛ بوید[۲]، ۲۰۱۷).

تاریخ اولین تعریف از واژه توانمندسازی به سال ۱۷۸۸ میلادی باز می‌گردد که توانمندسازی را به مفهوم تفویض اختیار در نقش سازمانی افراد می‌دانستند و این اختیار باید به شخص اعطا شده و یا در نقش سازمانی او دیده می‌شد (ویلکه[۳]، ۲۰۱۷). توانمندسازی به معنی اشتیاق فرد برای پذیرش مسئولیت، واژه‌ای بود که اولین بار به‌طور رسمی به معنی پاسخگویی تفسیر شد (بیلگین[٤] و همکاران، ۲۰۱۷). زایمرمن[٥] (۲۰۰۰) با بررسی تعاریف رایج توانمندسازی، مفاهیم مشترک مستتر در آن را با تفویض قدرت و اختیار، مأموریت دادن و قدرت‌بخشی مرتبط می‌داند. در تعریف وی از توانمندسازی مفاهیمی مانند کاستن از "درماندگی"، "بی‌قدرتی" و "بیگانگی" دیده می‌شود. از دیدگاه صاحب‌نظران نگرش‌های متفاوتی در رابطه با واژه "توانمندسازی" وجود دارد (رحمان[٦] و همکاران، ۲۰۱۷). برخی مانند سن[۷] (۲۰۰۹)، کروکر و روبینز[۸] (۲۰۱۰) و کیلهر[۹] (۲۰۱٤) توانمندسازی را با مجموعه توانایی‌های فردی می‌دانند که به عوامل زیادی ازجمله ویژگی‌های شخصی، تغذیه مناسب، سلامتی، پناهگاه خوب و ... بستگی دارد. برخی دیگر مانند هورنشتین[۱۰] (۲۰۰٤)، الحداد و کوتنور[۱۱] (۲۰۱۵) و چوترای[۱۲] و همکاران (۲۰۱۸)، توانمندسازی را مربوط به روند تغییر داخلی می‌دانند. از طرفی دیگر، گرایسلی[۱۳] و همکاران (۲۰۰۸)، لکوکو[۱٤] (۲۰۱۵)، حاق[۱٥] (۲۰۱۷) و ولدون[۱٦] (۲۰۱۹) توانمندسازی را با ظرفیت و حق تصمیم‌گیری مرتبط می‌دانند که به کاستن از چالش‌های ناشی از تقسیم قدرت و فقدان مشارکت در اداره امور غلبه کرده و از این طریق به‌عنوان راهکاری برای مبارزه با فقر و تقویت ظرفیت‌های محلی مطرح شود (لکوکو، ۲۰۱۵). همچنین، برخی از محققان توانمندسازی را به‌عنوان بخشی از رهبری کاریزماتیک می‌دانند (چوی، ۲۰۰٦؛ حاق، ۲۰۱۷) که پذیرش مسئولیت (گرایسلی و همکاران، ۲۰۰۸؛ یانگ

1 Nagoda
2 Boyd
3 Vilkė
4 Bilgin
5 Zimmerman
6 Rahman
7 Sen
8 Crocker and Robeyns
9 Keleher
10 Hornstein
11 Al-Haddad & Kotnour
12 Chhotray
13 Greasley
14 Lekoko
15 Huq
16 Weldon

و چوی[1]، ۲۰۰۹؛ حاق، ۲۰۱۷) را در بطن خود دارد. برخی دیگر از محققان، توانمندسازی را به معنای بالابردن حس کنترل افراد می‌دانند که بدون تردید با دسترسی به قدرت و توانایی تصمیم‌گیری مرتبط است (تنگلند[2]، ۲۰۰۸؛ زامفیر[3]، ۲۰۲۰).

بررسی منابع همچنین نشان می‌دهد که توانمندسازی از دیدگاه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است. از منظر روان‌شناختی، توانمندسازی کنترل بر خود و موقعیت‌هایی است که فرد در آن زندگی می‌کند (فرانچینا و جوزف[4]، ۲۰۱۳). از دیدگاه اقتصادی، توانمندسازی با دسترسی به منابع تولید، تخصیص بهینه منابع، مدیریت معیشت، تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، برابری و کاهش فقر مرتبط است (مجاهید و همکاران[5]، ۲۰۱۵؛ بایه[6]، ۲۰۱۶). از منظر سیاسی و نهادی، توانمندسازی با مشارکت در تصمیم‌گیری، دسترسی به قدرت، ایفای نقش، تأثیرگذاری در سیاست‌های عمومی، کاستن از نابرابری و ... ارتباط دارد (جاها و سیکا- برایت[7]، ۲۰۱۵؛ حاق، ۲۰۱۷؛ ولدون، ۲۰۱۹). مفهوم توانمندسازی امروزه یکی از اساسی‌ترین مبانی رویکرد توسعه درونزا در جوامع محلی است (بیلگین، ۲۰۱۷؛ زامفیر، ۲۰۲۰)؛ زیرا کـه، فرآیند توانمندسازی به جوامع محلی اجازه می‌دهد تا با افزایش قدرت انتخاب خود (ویلکه و همکاران، ۲۰۱۷؛ حاق، ۲۰۱۷؛ ولدون، ۲۰۱۹)، از آن برای تخصیص بهینه منابع در راستای پاسخگویی به نیازهای خود، تصمیم‌گیری و دستیابی به عدالت اجتماعی- اقتصادی و کاهش نابرابری در جامعه استفاده کنند (مارکانتونی[8]، ۲۰۱۸؛ بوک[9]، ۲۰۱٦). به عقیده دالمن[10] (۲۰۱٦) برای نیل به توسعه درون‌زای روستایی، الگوی جدیدی نیاز است تا با بهره‌گیری از آموزه‌های گذشته، بتواند پاسخگوی چالش‌های جدید باشد و از فرصت‌های قرن ۲۱ از قبیل تغییرات اقلیمی و جمعیتی، رقابت بین‌المللی و تغییرات سریع تکنولوژی استفاده کند.

سازمان همکاری‌های توسعه اقتصادی[11](۲۰۱٦) اظهار می‌کند که الگوی جدید توسعه روستایی برای کشورهای درحال‌توسعه در قرن ۲۱ بایستی مبتنی بر توانمندسازی جامعه محلی با تأکید بر مؤلفه اساسی از قبیل حکمروایی خوب، بخش‌های چندگانه، تأمین زیرساخت‌ها، توسعه پیوندهای روستا- شهری، برابری جنسیتی و پایداری همراه باشد. از طرفی دیگر، پیرس[12] و همکاران (۲۰۰۸)، توانمندسازی جامعه محلی روستایی را با بهبود روابط بین سبک‌های مختلف مدیریتی (عمودی و مشترک) و رفتارها (رهنمودها، تعاملات، تحول‌آفرین و توانمندساز) مرتبط

1 Yang & Choi
2 Tengland
3 Zamfir
4 Francina & Joseph
5 Mujahid
6 Bayeh
7 Jaha & Sika-Bright
8 Markantoni
9 Bock
10 Dahlman
11 Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)
12 Pearce

می‌دانند که توانایی جامعه به ارتقای فرهنگ پیشگیری و مهار آسیب‌پذیری بهبود می‌دهد. همین‌طور، ویدیکنه[۱] (۲۰۲۱) اعتقاد دارد که توانمندسازی ذینفعان در جامعه محلی روستایی نقش مهمی در بهبود عملکرد سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه ایفا می‌کند. به‌طوری که، توانمندسازی کشاورزان با ارتقای توان مدیریتی مناسب به سازگاری آنان با تحولات اقتصادی، اجتماعی در راستای کاستن از آسیب‌پذیری می‌انجامد و با تأثیرگذاری بر روی سیاست‌های عمومی، زمینه تحقق توسعه پایدار روستایی را فراهم سازد. از دیدگاه ایبین[۲] (۲۰۱۱) توانمندسازی زمانی اتفاق می‌افتد که افراد و گروه‌های سازمان یافته قادر به تصور کردن جهان پیرامون خود به صورت متفاوتی بوده و تحقق این دیدگاه با تغییر روابط قدرتی که آن‌ها را در فقر نگه داشته، صدای آن‌ها را محدود کرده و آن‌ها را از استقلال خود محروم کرده است، همراه باشد. ازآنجایی‌که یک جامعه شامل افراد و خانواده‌هایی است که در قالب یک سازمان اجتماعی و یکپارچه زندگی می‌کنند، جوامع در چارچوب یک جامعه بزرگ‌تر بایستی زمینه را برای رشد شخصیتی افراد، به‌طوری که شایستگی و ارزش افراد حفظ شود، مورد حمایت قرار گیرد (سازمان جهانی بهداشت[۳]، ۲۰۱۸). به بیان جانسون (۲۰۱۱) مفهوم توانمندسازی، به‌عنوان یک فرآیند مشارکتی با مواردی از قبیل (۱) مشارکت، (۲) آگاهی، (۳) همکاری، (٤) متعهد شدن و (٥) تحمل عدم اطمینان تعریف می‌شود.

در زمینه‌های روانشناسی و مدیریت جامعه، معمولاً توانمندسازی به دو سطح خرد و سطح کلان دسته‌بندی می‌شود. در سطح خرد اغلب توانمندسازی به‌عنوان سطح انگیزشی یا روان‌شناختی نگریسته می‌شود و در سطح کلان به‌عنوان سطح اجتماعی–ساختاری (کونگ[٤]، ۲۰۱٦؛ پرایتزر[٥]، ۲۰۰۸) اشاره می‌شود. در مطالعات مدیریت اجزای مختلف توانمندسازی با به اشتراک‌گذاری "اطلاعات دقیق با همه" و "ایجاد استقلال از طریق مرزها" تعریف می‌شود و به‌طور عمده جایگزین "تفکر سلسله مراتبی با تیم‌های خود مدیریتی" می‌شود (ویدنستد[٦]، ۲۰۱۷).

بررسی ادبیات موجود در زمینه توانمندسازی به‌ندرت تمایزات موجود در معانی مختلف قدرت‌بخشی به مردم و گروه‌ها –به اشتراک‌گذاری قدرت و بهبود زندگی/ عملکرد– به دلایل مختلف بحث می‌کند و به همین دلیل بحث در این مورد می‌تواند برای گفتمان توانمندسازی میان‌رشته‌ای تعیین‌کننده باشد. در کل از منظر برنامه‌ریزی دو رویکرد اصلی در توانمندسازی وجود دارد: الف– رویکرد از پایین به بالا: از لحاظ جنبش‌های اجتماعی، توانمندسازی می‌تواند به‌عنوان فرآیند سیکلی پیش‌بینی شود که در آن، افراد/ گروه تلاش می‌کنند تا خود و دیگران را با پذیرش شرایط موجود تقویت کنند (ویدنستد، ۲۰۱۷). در این رویکرد، تأکید بر جنبش‌های مردمی و توسعه اجتماعات محلی با مشارکت دولت، بخش خصوصی و عمومی اهمیت می‌یابد (بیلگین و همکاران، ۲۰۱۷). ب– رویکرد از بالا به پایین:

1 Vidickienė
2 Eyben
3 World Health Organization (WHO)
4 Kong
5 Lashley and Spreitzer
6 Weidenstedt

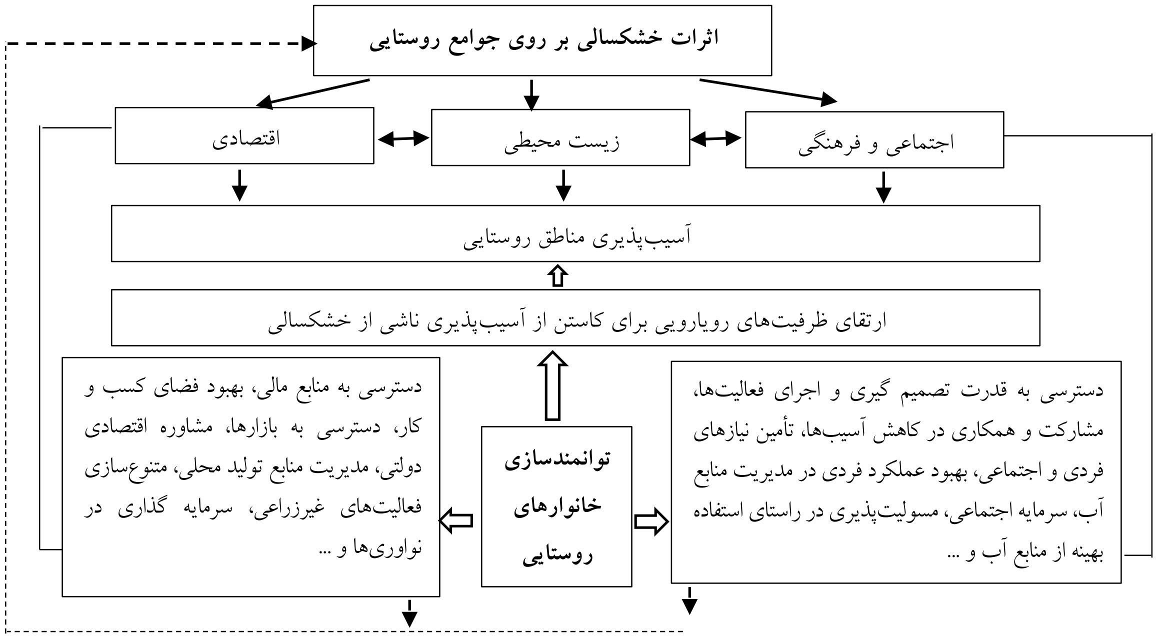
در این نگرش تلاش‌های توانمندسازی جامعه از طرف نهادهای بالادستی و عاملان دولتی (به‌عنوان عامل قدرت) به‌منزله یک "هدیه" ارائه می‌شود. معمولاً این عاملان با در اختیار داشتن قدرت مورد نیاز، درنهایت توانایی انتقال قدرت به دیگران را با اتخاذ سیاست‌هایی مانند کمک‌های توسعه، مشاوره‌های برنامه‌ریزی، برنامه‌ریزی آموزشی، مدیریت و رهبری و نظایر آن را دارند (بیلگین و همکاران، ٢٠١٧).

برخی از محققان استدلال کرده‌اند که توانمندسازی کشاورزان در واحدهای بهره‌برداری کوچک در کاهش آسیب‌پذیری در برابر خشکسالی نقش مؤثری ایفا می‌کند (وئورتشه، ٢٠١٧ ب)؛ زیرا که، تلاش‌های توانمندسازی به‌ویژه در سطح محلی به‌عنوان راهکاری برای کاستن از اثرات خشکسالی از طریق غلبه بر ضعف دارایی‌های پایه و بهبود دسترسی به خدمات و ارتقای ظرفیت سازگاری مطرح است (قیمیره[1] و همکاران، ٢٠١٠). از دیدگاه شارائونگا[2] و همکاران (٢٠١٥) توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی کشاورزان در مواردی از قبیل دسترسی و مدیریت منابع آب، مشارکت در مدیریت منابع، خدمات مشاوره‌ای و تنوع فعالیت‌های اقتصادی احتمال آسیب‌پذیر بودن خانواده‌های آن‌ها در برابر خشکسالی کاهش می‌دهد. دورلی و دی‌لوئه[3] (٢٠٠٥) توانمندسازی در برابر خشکسالی را اقدامی برای مدیریت بحران از طریق مشارکت، افزایش هماهنگی نقش‌ها، تسهیم قدرت و مسئولیت‌پذیری محلی در مدیریت منابع و بهبود ظرفیت مدیریتی بازیگران محلی می‌دانند. محققانی مانند آجانی[4] و همکاران (٢٠١٥) و بارت[5] و همکاران (٢٠١٧) توانمندسازی کشاورزان را عاملی برای کاهش مهاجرت از روستا به شهر و افزایش مسئولیت‌پذیری و مشارکت آنان در کنترل منابع، افزایش بهره‌وری عوامل تولید و تنوع‌بخشی به اقتصاد کشاورزی می‌دانند که به ارتقای ظرفیت رویارویی آنان در برابر خشکسالی‌های متمادی می‌انجامد. آجانی و همکاران (٢٠١٣) و وارشنی[6] و همکاران (٢٠١٩) توانمندسازی کشاورزان را کاتالیزوری برای توسعه اقتصادی- اجتماعی می‌داند که به بهبود رویارویی کشاورزان در برابر تغییرات اقلیمی و اثرات آن از طریق مدیریت بهتر منابع معرفی می‌کنند.

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی در راستای کاهش اثرات خشکسالی در شهرستان سرپل ذهاب (استان کرمانشاه) انجام شده است. با توجه به حاکمیت فعالیت‌های کشاورزی به‌عنوان مهم‌ترین منبع معیشت روستایی و فقدان صنایع تبدیلی و تکمیلی در منطقه موردمطالعه، نوسانات جوی و به‌ویژه خشکسالی تأثیر منفی زیادی بر روی شاخص‌های توسعه روستایی و کیفیت زندگی ساکنین مناطق روستایی دارد. به‌طوری که، همانند بیشتر نواحی روستایی کشور وابستگی به بخش کشاورزی و درنتیجه نابرابری درآمدی روستاییان به‌شدت از بروز خشکسالی‌های متمادی تأثیر نامطلوبی بر روی منابع معیشتی و درآمدی روستاییان

1 Ghimire
2 Sharaunga
3 Durley & de Loë
4 Ajani
5 Barrett,
6 Varshney

منطقه موردمطالعه در چند دهه اخیر داشته و به کاهش توانمندی اجتماعی و اقتصادی روستاییان در مشارکت در تصمیم‌گیری‌های توسعه منجر شده است. ازاین‌رو، در شکل (۱) مدل مفهومی تحقیق ارائه شده است. ازاین‌رو در تحقیق حاضر تلاش شده است تا به این سؤال پاسخ دهد که ۱- چه رابطه‌ای بین توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوار روستایی و کاهش اثرات سانحه خشکسالی در محدوده موردمطالعه وجود دارد؟

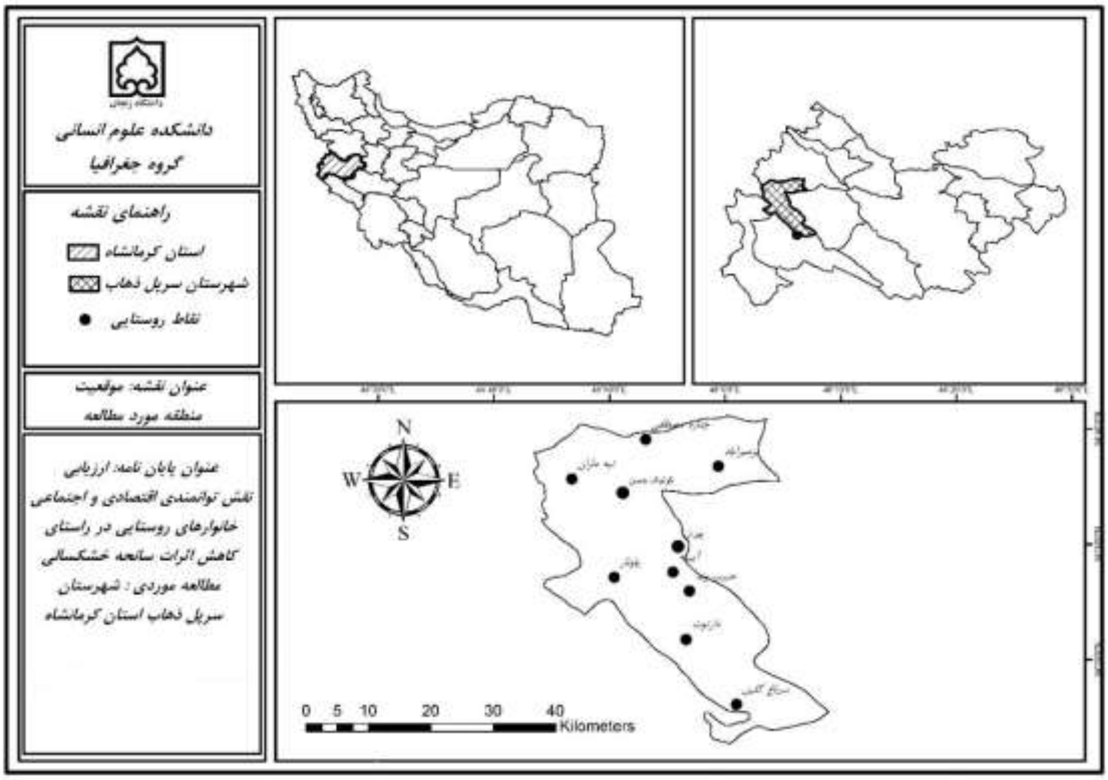

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق برگرفته از مبانی نظری

۲- مواد و روش‌ها

۲-۱- محدوده موردمطالعه

شهرستان سرپل ذهاب در موقعیت جغرافیایی ٤٥ درجه و ٥۲ دقیقه طول شرقی و ٤۷ درجه و ۲۷ دقیقه عرض جغرافیایی شمالی و در منتهی الیه شیب ارتفاعات زاگرس در غرب استان کرمانشاه قرار دارد (شکل ۲). این شهرستان، با ۱۲٥۱ کیلومترمربع، ۳ درصد از مساحت استان را داراست.

شکل ۲ – موقعیت منطقه موردمطالعه در استان کرمانشاه و کشور

۲-۲- روش تحقیق

تحقیق حاضـر از نوع پژوهش‌های کاربردی اسـت که به روش توصـیفی- تحلیلی انجام شـده است. جامعه آماری تحقیق دربرگیرنده کلیه خانوارهای سـاکن در نقاط روسـتایی با تعداد ۱۰۰ خانوار و بیشـتر در شـهرسـتان سرپل‌ذهاب اسـت. با توجه به گسـتردگی جغرافیایی و تعداد زیاد سـکونتگاه‌های روسـتایی شهرستان و هزینه انجام تحقیق، از بین روسـتاهای دارای این ویژگی با لحاظ کردن موقعیت طبیعی و فاصـله از نقاط شـهری و راه‌های ارتباطی تعداد ۱۰ روسـتای (دارتوت، سـرباغ گلین، تپه‌ماران، کوییک حسـن، پیران، پاوه‌نار، آیینه، حبیبوند، چناره مصـطفی و بزمیرآباد) به‌عنوان نمونه انتخاب شـده‌اند. طبق داده‌های سـرشماری نفوس و مسکن (۱۳۹۵) تعداد خانوار ساکن در این روستاها بالغ بر ۱۹۶۶ مورد اسـت که از بین آن‌ها با اسـتفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۲۱ مورد از سـرپرسـتان خانوار به‌عنوان نمونه انتخاب شـده و پرسـشنامه تدوین شده با توجه به سهم هر روستا به‌طور تصادفی ساده توزیع شده است. با توجه به برگشـت ۳۰۵ مورد پرسـشنامه تکمیل شده، از این تعداد در تجزیه‌وتحلیل آماری استفاده گردید. به‌منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز بعد از انجام مطالعه نظری و اسـتخراج شـاخص‌ها و گویه‌ها، از ابزار پرسشنامه (با استفاده از طیف ۵ سـطحی لیکرت) اسـتفاده شـده است. برای سنجش روایی گویه‌ها از نظرات متخصصان استفاده شده و پایایی (جدول ۱)، با بهره‌گیری از روش پیش‌آزمون با تکمیل ۱۰ درصـد از پرسـشـنامه با اسـتفاده از آزمون آلفای کرونباخ به میزان

۰/۸۲٦ محاسبه شده است. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌های پرسشنامه‌ای از آزمون‌های آماری t تک نمونه‌ای و تحلیل عاملی تائیدی استفاده شده است.

جدول ۱- مؤلفه‌ها، شاخص‌ها و گویه‌های مورداستفاده در تحقیق

مؤلفه‌ها	شاخص	گویه
توانمندسازی اقتصادی	دسترسی به منابع مالی	دسترسی به منابع مالی بانکی و خوداشتغالی، بیمه فعالیت و دریافت خسارات در صورت بروز خشکسالی، تأمین هزینه‌های جانبی برای فعالیت‌های کسب‌وکار (آب، برق و گاز)، پرداخت یارانه برای فعالیت‌هایی اقتصادی با نیاز کم به آب، امکان استفاده از اعتبارات و مشوق‌های مالی مختص مناطق مرزی، برابری در بین روستاییان در دسترسی به منابع و ...
	بهبود فضای کسب‌وکار	ایجاد صندوق‌های اعتباری کوچک با جلب مشارکت مردم محلی، تأمین منابع و سرمایه‌گذاری برای بهره‌برداری از توان طبیعی و انسانی، بهبود فضای کسب‌وکار روستا از طریق ارائه مشوق‌های دولتی، امکان راه‌اندازی کسب‌وکار جدید در روستا و منطقه و ترویج فرصت‌های شغلی مناسب برای جوانان در اقتصاد کشاورزی و ...
	حمایت و مشاوره اقتصادی دولتی	دسترسی به دانش فنی و ترویجی برای مقابله با خشکسالی و مدیریت آب، ارائه برنامه‌های مهارت‌آموزی و راه‌اندازی کسب‌وکار، آگاهی از نحوه راه‌اندازی فعالیت‌های غیر کشاورزی و کسب‌وکارها و کمک مسئولین در شناسایی طرح‌های اشتغال‌زا با نیاز به آب کمتر و ...
	مدیریت منابع تولید	یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی برای مدیریت و صرفه‌جویی در منابع آب، معرفی فعالیت‌های اقتصادی با نیاز کم به استفاده از آب، امکان کسب مهارت‌های لازم برای بهبود کیفیت تولید و افزایش محصول و امکان تأمین علوفه و نهاده‌های دامی برای کاستن از اثرات خشکسالی
	سرمایه‌گذاری در نوآوری	استفاده از نوآوری‌ها در راستای افزایش میزان تولید، استفاده از روش‌های جدید کشاورزی (انتخاب مقاوم به خشکی)، حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در زمینه فعالیت‌های غیر کشاورزی، زمینه‌سازی برای افزایش سرمایه‌گذاری گروهی، کمک مسئولین در شناسایی طرح‌های اشتغال‌زا با نیاز به آب کمتر و امکان جایگزینی ارقام جدید و پر محصول برای کاستن از اثرات خشکسالی
	متنوع سازی فعالیت‌ها	حمایت از توسعه صنایع‌دستی و تبدیلی در مناطق روستایی، توسعه فعالیت‌های غیر کشاورزی مانند گردشگری و ...، ایجاد زمینه برای توسعه فعالیت‌های اقتصادی غیر زراعی (پرورش دام و ...)، متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی در کنار کشاورزی در مناطق روستایی و توسعه فعالیت‌های جدید مانند پرواربندی، پرورش مرغ
	خدمات و تسهیلات عمومی	توسعه بازارهای مرزی در مناطق روستایی و تقویت اشتغال و درآمد محلی، افزایش دسترسی به بازارهای شهری برای تأمین سرمایه و فروش محصول، بهبود دسترسی به امکانات حمل‌ونقل و ارتباطات برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای جدید و امکان استفاده از اعتبارات و تشویقات مالی مختص مناطق مرزی
توانمندسازی اجتماعی	قدرت تصمیم‌گیری و اجرای فعالیت‌ها	قدرت تصمیم‌گیری در شرایط اقتصادی بحرانی به دلیل کسب درآمد، همکاری و پشتیبانی اعضای خانواده از یکدیگر در فعالیت‌ها، میزان حمایت مسئولین روستا از راه‌اندازی کسب‌وکار جدید و میزان تمایل به خطرپذیری در کسب‌وکارهای جدید
	همکاری و مشارکت	همکاری و پشتیبانی اعضای خانواده از یکدیگر در فعالیت‌ها، جلب مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی خانواده، همکاری و همیاری در امور روستا به‌ویژه در حفظ محیط و منابع آب، همکاری با همسایگان و هم روستاییان در راه‌اندازی کسب‌وکار، تقویت روحیه رقابت در بین بهره‌برداران برای مدیریت منابع آب و توجه به همکاری با سایرین در مدیریت مصرف آب در فعالیت‌ها

مؤلفه‌ها	شاخص	گویه
	رضایتمندی و تأمین هزینه‌ها	میزان رضایت از درآمد و شغل فعلی، میزان توانایی در تأمین هزینه‌های زندگی و تأمین مایحتاج، میزان دسترسی به خدمات عمومی از قبیل بهداشت، آب شرب و... توانایی در تأمین هزینه‌های تحصیلی اعضای خانواده و اعتماد به نقش مسئولین محلی در ایجاد استقلال مالی خانوار
	مدیریت منابع آب	میزان تمایل به خطرپذیری در کسب‌وکارهای جدید، میزان رضایت از عملکرد خود در مدیریت منابع آب، تقویت روحیه خودباوری در راستای مدیریت منابع آب‌وخاک
	رضایتمندی از عملکرد	رضایتمندی از دسترسی به خدمات مشاوره اقتصادی توسط مسئولین، اعتماد به تصمیمات شورا و دهیار در مدیریت منابع آب‌وخاک، اعتماد به تصمیمات مسئولین روستا در توانایی تغییر و بهبود زندگی، پشتیبانی و حمایت از هم روستایی‌ها در شرایط سخت و ناگوار، نقش مسئولین محلی در تقویت روحیه خودباوری و اعتمادبه‌نفس و عضویت در تعاونی‌های روستایی برای افزایش سود
	مسئولیت‌پذیری	ماندگاری جوانان برای توسعه فعالیتی اقتصادی، همکاری و همیاری در امور روستا به‌ویژه در حفظ محیط و منابع آب، دارا بودن حس کارآفرینی در خصوص حفظ محیط‌زیست و تقویت روحیه استقلال در فعالیت اقتصادی در حفظ محیط‌زیست
کاهش اثرات خشکسالی		کشت محصولات کشاورزی با نیاز کم به آب، استفاده از آموزش‌های ترویجی در مدیریت آب در مزارع، مدیریت رواناب‌ها و تقویت آبخوان‌ها، تغییر تقویم کشت با مشاوره‌های ترویجی، رواج کشت گلخانه‌ای، استفاده بهینه از منابع آب زیرزمینی، استفاده از سیستم‌های آبیاری تحت‌فشار، انتخاب واریته‌های مقاوم به خشکی در کشاورزی، تنوع محصول کشت شده، ترکیب فعالیت‌های زراعی و غیر زراعی در سطح مزرعه، یکپارچه‌سازی اراضی و ...

۳- نتایج و بحث

نتایج حاصل از تحلیل توصیف ویژگی‌های پاسخگویان به سؤالات تحقیق نشان می‌دهد که از تعداد ۳۰۵ نفر، بیشترین تعداد پاسخگویان در گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال با ٤۱ درصد، از نظر سطح تحصیلات ٦۷ درصد دارای مقطع راهنمایی، ۸٤ درصد مرد، ۵۳ درصد دارای بعد خانوار ۵ نفر و بیشتر، ۹۰ درصد دارای شغل اصلی کشاورزی بودند که ۷٤ درصد به‌طور توأم دارای فعالیت زراعت و دامداری بودند. ۵۵ درصد از پاسخگویان از اعتبارات دولتی برای خوداشتغالی و ... در ۱۰ سال اخیر استفاده کرده و درآمد ۸۳ درصد از پاسخگویان بدون احتساب یارانه و کمک معیشتی بین دو تا سه میلیون در ماه بوده است.

۳-۱- تبیین اثرات توانمندسازی پاسخگویان و تاثیر آن در کاهش اثرات خشکسالی

برای بررسی نقش توانمندسازی خانوارهای روستایی در منطقه موردمطالعه، مؤلفه‌های مورد نظر با بهره‌گیری از مبانی نظری تحقیق در قالب دو مؤلفه اقتصادی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفت. به‌طوری که، در مؤلفه اقتصادی توانمندسازی ۷ شاخص (دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب‌وکار، حمایت و مشاوره اقتصادی از طرف دولت و نهادهای وابسته، مدیریت منابع تولید، متنوع سازی فعالیت‌های غیر زراعی، سرمایه‌گذاری در نوآوری‌ها و دسترسی به خدمات و تسهیلات عمومی) و در مؤلفه اجتماعی توانمندسازی نیز ٦ شاخص (قدرت تصمیم‌گیری و اجرای

فعالیت‌ها، مشـارکت و همکاری، رضـایتمندی از تأمین نیازها، رضایت از عملکرد فردی در مدیریت منابع آب، سرمایه اجتماعی و مسـئولیت‌پذیری) مورداسـتفاده قرار گرفت. با توجه به دسته‌بندی فوق‌الذکر، برای تبیین اثرات توانمندسازی پاســخگویان و تأثیر آن در کاهش اثرات خشــکســالی در منطقه موردمطالعه از آزمون پارامتریک t تک نمونه‌ای بهره گرفته شـد. با توجه به این که داده‌های گردآوری شـده از طریق پرسـش‌نامه با اسـتفاده از طیف ٥ سـطحی لیکرت (١ مسـاوی با خیلی کم، ٢ مسـاوی با کم، ٣ مساوی با متوسط، ٤ مساوی با زیاد و ٥ مساوی با خیلی زیاد) صورت گرفته بود. نتایج به دسـت آمده از آزمون t که در جدول (٢) ارائه شـده اسـت، نشـان می‌دهد که با فرض مطلوبیت عددی مورد آزمون (٣ مسـاوی بـا میـانگین طیف)، مقـادیر میانگین عددی برای مؤلفه اقتصـادی (٣,٨٤) و مؤلفه اجتماعی (٣,٦٠) به دسـت آمده اسـت. ازاین‌رو، مطلوبیت محاسـبه شـده برای هر دو شاخص دارای تفاوت معناداری در سطح ٩٩ درصـد می‌باشـد و جهـت تـأثیرات نیز با توجه به مقدار تفاوت از حد مطلوب و مقادیر کران بالا و پایین مثبت گزارش می‌شود.

جدول ٢- معناداری تفاوت از حد مطلوب نقش توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی از دیدگاه پاسخگویان

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ٣							
مؤلفه	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ٩٥ درصد	
						پایین‌تر	بالاتر
مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی	٣,٨٤٠٩	٢٤,٧١٢	٣٠٤	٠,٠٠٠	٠,٨٤٠٩	٠,٧٧٤٠	٠,٩٠٧٩
مؤلفه‌های توانمندسازی اجتماعی	٣,٦٠٤٠	٢٠,٤٧١	٣٠٤	٠,٠٠٠	٠,٦٠٤٠	٠,٥٤٥٩	٠,٦٦٢٠

٣-٢-تبیین اثرات توانمندسازی اقتصادی پاسخگویان و تاثیر آن در کاهش اثرات خشکسالی

نتایج به دسـت آمده در جدول (٣) نشـان داد که مقادیر میانگین عددی محاسـبه شده برای همه شاخص‌ها بالاتر از مطلوبیت عددی آزمون (٣) بوده و تفاوت معناداری در بین شـاخص‌ها در سـطح ٩٩ درصـد وجود دارد و جهت تغییرات در سـطح اطمینـان ٩٥ درصـد بـا توجـه به کران بالا و پایین مثبت اسـت. همچنین مشـخص گردید که شـاخص‌های "مدیریت منابع تولید" (معرفی فعالیت اقتصـادی با نیاز کم به آب، یکپارچه‌سـازی اراضی برای مدیریت بهتر منابع آب، امکان تأمین علوفه و نهاده‌های دامی در دوره خشـکسـالی، کسب مهارت‌های لازم برای بهبود و افزایش محصـول و ...) با مقدار میانگین (٤,٠٤٣٤) و "سـرمایه‌گذاری در تأمین و اسـتفاده از نوآوری‌ها و روش‌های جدید تولید" (افزایش سـرمایه‌گذاری به صـورت گروهی در فعالیت تولیدی، حمایت دولت از سرمایه‌گذاری در فعالیت غیر کشـاورزی، اسـتفاده از روش‌های جدید کشـاورزی، جایگزینی ارقام جدید و پر محصـول، اسـتفاده از نوآوری‌ها در

راســتـای افزایش تولیـد در مزرعـه و ...) بـا مقـدار میـانگین (۳,۹۲) دارای بیش‌ترین تفـاوت از حـد مطلوب در بین مؤلفه‌های تشکیل دهنده توانمندسازی اقتصادی روستاییان برای کاستن از اثرات خشکسالی هستند.

جدول ۳- تفاوت معناداری شاخص‌های توانمندسازی اقتصادی در کاهش اثرات سانحه خشکسالی

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳							
مؤلفه توانمندی اقتصادی	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						پایین‌تر	بالاتر
دسترسی به منابع مالی	۳,۸۷۴۰	۲۱,۱۸۱	۳۰۴	۰,۰۰۰	.۸۷۴۰۰	.۷۹۲۸	.۹۵۶۲
بهبود فضای کسب‌وکار	۳,۷۱۷۵	۱۹,۷۸۳	۳۰۴	۰,۰۰۰	.۷۱۷۴۹	.۶۴۶۱	.۷۸۸۹
حمایت و مشاوره اقتصادی دولتی	۳,۹۱۸۰	۲۱,۷۷۴	۳۰۴	۰,۰۰۰	.۹۱۸۰۳	.۸۳۵۱	۱,۰۰۱۰
مدیریت منابع تولید محلی	۴,۰۴۳۴	۲۴,۴۱۴	۳۰۴	۰,۰۰۰	۱,۰۴۳۴۴	.۹۶۹۳	۱,۱۲۷۵
متنوع سازی فعالیت‌های غیر زراعی	۳,۵۶۴۶	۱۳,۹۸۸	۳۰۴	۰,۰۰۰	.۵۶۴۵۹	.۴۸۵۲	.۶۴۴۰
سرمایه‌گذاری در نوآوری‌ها	۳,۹۲۴۰	۲۳,۳۲۷	۳۰۴	۰,۰۰۰	.۹۲۴۰۴	.۸۴۶۱	۱,۰۰۲۰
خدمات و تسهیلات عمومی	۳,۸۹۰۶	۲۱,۳۰۰	۳۰۴	۰,۰۰۰	.۸۹۰۶۳	.۸۰۳۳	.۹۷۲۹

۳-۳- تبیین اثرات توانمندسازی اجتماعی پاسخگویان و تاثیر آن در کاهش اثرات خشکسالی

نگاهی به یافته‌های آزمون که در جدول (۴) ارائه شـده است نشان می‌دهد که همه شاخص‌های موردبررسی دارای میانگین عددی بالای ۳ بوده و تفاوت معناداری در بین شـاخص‌های بررسـی شـده در سطح ۹۹ درصد وجود دارد. از طرفی دیگر، تفاوت از حد مطلوب برای همه شـاخص‌ها مثبت بوده و فاصـله اطمینان در سـطح ۹۵ درصد با توجه به مقادیر کران بالا و پایین مثبت گزارش شـده اسـت. ازاین‌رو، شـاخص‌های "مسئولیت‌پذیری در راستای استفاده بهینه از منابع آب"، "مشـارکت و همکاری در راستای کاهش آسیب‌ها" و "قدرت تصمیم‌گیری و اجرای فعالیت‌ها" به ترتیب بـا مقدار میانگین عددی (۳,۶۶، ۳,۶۴ و ۳,۶۲) بیشـــترین تأثیر مثبت را در توانمندســـازی اجتماعی و به‌تبع آن کاهش آسیب‌پذیری ناشی از سانحه خشکسالی از دیدگاه پاسخگویان را به خود اختصاص داده‌اند.

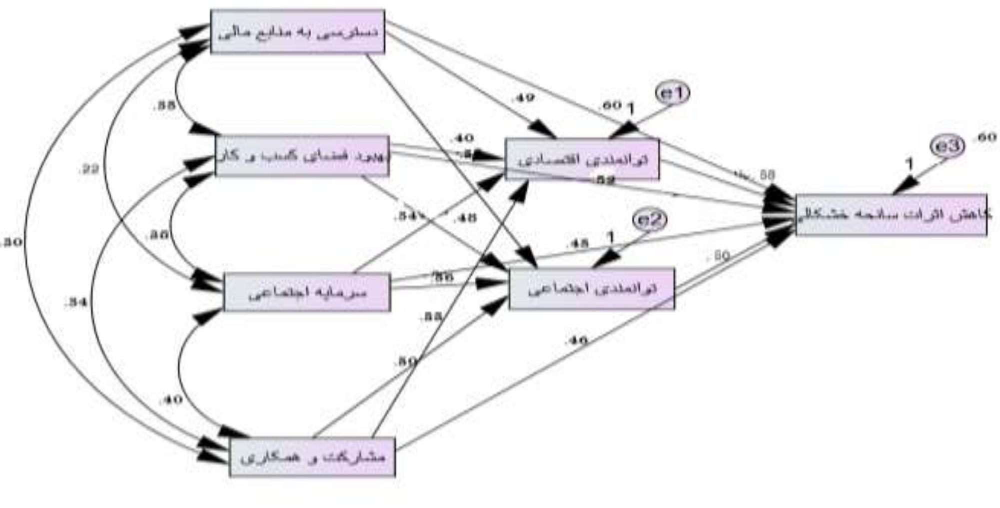
جدول ٤- تفاوت معناداری شاخص‌های توانمندسازی اجتماعی در کاهش اثرات سانحه خشکسالی

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳							
مؤلفه	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						پایین‌تر	بالاتر
قدرت تصمیم‌گیری و اجرای فعالیت‌ها	۳,۶۲۴۶	۱۷,۱۶۵	۳۰۴	۰,۰۰۰	۰,۶۲۴۶	۰,۵۵۳۰	۰,۶۹۶۲
مشارکت و همکاری در کاهش آسیب‌ها	۳,۶۳۸۸	۱۹,۴۷۲	۳۰۴	۰,۰۰۰	۰,۶۳۸۸	۰,۵۷۴۲	۰,۷۰۳۴
رضایت از تأمین نیازهای فردی و اجتماعی	۳,۵۸۸۹	۱۴,۸۸۰	۳۰۴	۰,۰۰۰	۰,۵۸۸۹	۰,۵۱۱۰	۰,۶۶۶۷

مطلوبیت عددی مورد آزمون = ۳							
مؤلفه	میانگین	آماره آزمون t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت از حد مطلوب	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
						پایین‌تر	بالاتر
رضایتمندی از عملکرد فردی در مدیریت منابع آب	۳,۵۳۹۹	۱٤,۸۸٥	۳۰٤	۰,۰۰۰	۰,٥۳۹۹	۰,٤٦۸٦	۰,٦۱۱۳
سرمایه اجتماعی در کاهش آسیب‌های خشکسالی	۳,٥۳۷۲	۱٦,٥۳٥	۳۰٤	۰,۰۰۰	۰,٥۳۷۲	۰,٤۷۳۲	۰,٦۰۱۱
مسولیت‌پذیری در استفاده بهینه از منابع آب	۳,٦٦٤۸	۱۷,٤۳٥	۳۰٤	۰,۰۰۰	۰,٦٦٤۸	۰,٥۸۹۷	۰,۷۳۹۸
مؤلفه‌های توانمندسازی اجتماعی	۳,٦۰٤۰	۲۰,٤۷۱	۳۰۳	۰,۰۰۰	۰,٦۰٤۰	۰,٥٤٥۹	۰,٦٦۲۰

۳-٤- مدل اندازه‌گیری نقش توانمندی اقتصادی و اجتماعی در کاهش اثرات سانحه خشکسالی

مجموعه مؤلفه‌های مشاهده شده از قبیل دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب وکار، سرمایه اجتماعی، مشارکت و همکاری، توانمندی اقتصادی، توانمندی اجتماعی و کاهش اثرات سانحه خشکسالی در شکل (۳) ارائه شده است. در مدلسازی روابط میان متغیرها تلاش بر آن است که تأثیر عوامل مؤثر دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی و توانمندی اقتصادی و توانمندی اجتماعی بر در نهایت تأثیر تمامی مؤلفه‌ها در میزان کاهش اثرات سانحه خشکسالی جوامع ارزیابی گردد.

شکل ۳- مدل ساختاری نقش توانمندی اقتصادی و اجتماعی بر کاهش اثرات سانحه خشکسالی

در مدل ارائه شده داده‌ها درجه آزادی (ΔΦ) را برابر با ۱ تبیین می‌کند. با توجه به معیارهای نیکویی برازش، همچنین کای اسکوئر به‌هنجار شده (ΑΓΦΙ) نیز تقریباً نزدیک به یک به دست آمده است، می‌تواند موید برازش

مناسب مدل می‌باشد. نزدیکی مقدار کای اسکوئر به حجم نمونه نیز در این مدل، مقدار کمتر از ۰,۰۵ را برای شاخص ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (PMΣEA) پیشنهاد می‌دهد که در مدل ارائه شده این معیار نیز تقریباً نزدیک به صفر به دست آمده است. همچنین با نزدیکی شاخص‌های NΦI ،ΓΦI ،XΦI به مقدار یک و نیکویی برازش سایر شاخص‌ها می‌توان بر انطباق بالای مدل تجربی با مدل مفهومی پژوهش استباط کرد (جدول ٥).

جدول ٥- ارزیابی شاخص‌های نیکویی برازش در مدل‌های اندازه گیری

معیارهای تصمیم گیری	مدل پژوهش	شاخص‌های نیکویی برازش	شناسه شاخص
–	٢,٨٣٤	کای اسکوئر، خی دو	CIMN
>۰,۰٥	۰,۰۰۰	سطح پوشش آماره	P
–	١	درجه آزادی	DF
١-٣	٢,٨٣٤	کای اسکوئر/درجه آزادی	CIMN/DF
>۰,٩	۰,٩٩۰	شاخص نیکویی برازش	GFI
>۰,٨	۰,٩٩۰	نیکویی برازش سازگار شده	AGFI
>۰,٩	۰,٩٩۰	برازش تطبیقی	CFI
>۰,٩	۰,٩٨٥	شاخص نرمال شده بنتلر-بونت یا برازش هنجار	NFI
>۰,۰٥	۰,۰٨٣	ریشه دوم میانگین مربعات خطاس برآورد	RMSEA
>۰,٩	۰,٩٤٤	شاخص برازش نسبی	RFI
>۰,۰٥	۰,۰۰٦	شاخص نسبت صرفه جویی	PRATIO

سطوح برآورد و ضریب تأثیر (تاثیرات کل، آثار مستقیم و نیز غیر مستقیم) مؤلفه‌ها در شکل ارائه شده است. وجود ضرایب مثبت نشان‌دهنده رابطه مستقیم متغیرهای مستقل و بر متغیر وابسته می‌باشد؛ به عبارت دیگر، با هر واحد افزایش در هریک از متغیرهای مستقل باعث تغییر در متغیرهای وابسته می‌شود. مدل رگرسیونی نشان می‌دهد که دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای و کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی و مشارکت و همکاری به ترتیب ۰,٤٩، ۰,٥٣، ۰,٣٤ و ۰,٥٥ بر روی توانمندسازی اقتصادی تأثیر داشته است. دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی و مشارکت و همکاری به ترتیب ۰,٤۰، ۰,٤٨، ۰,٥٦ و ۰,٥۰ درصد بر روی توسعه اجتماعی تأثیر داشته است. توانمندی اقتصادی وتوانمندی اجتماعی خانوار به ترتیب ۰,٥٨ و ۰,٥۰ بر روی کاهش اثرات خشکسالی و ۰,٦۰ درصد از کل اثرات خشکسالی جوامع را تبیین می‌کنند (جدول ٦).

جدول ٦- ضریب تأثیرات کل، مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مشاهده شده

متغیرها	سطح تأثیر	اثرات خشکسالی	توانمندی اقتصادی	توانمندی اجتماعی
دسترسی به منابع مالی	کل	۰,۲۳۱	۰,۲۸۲	۰,۱۷٤
	مستقیم	۰,۱۵۹	۰,۳٤۰	۰,۱۵۷
	غیر مستقیم	۰,۱٦٤	-	-
بهبود فضای کسب وکار	کل	۰,۲۲۰	۰,۳٤۰	۰,۲۹۱
	مستقیم	۰,۱۹۷	۰,۱٦٤	۰,۱۸۵
	غیر مستقیم	۰,۱۲۰	-	-
سرمایه اجتماعی	کل	۰,۱۵۳	۰,۱۷۵	۰,۲۷۹
	مستقیم	۰,۰۱٤	۰,۱۷۵	۰,۱۹۷
	غیر مستقیم	۰,۱۱٦	-	-
مشارکت و همکاری	کل	۰,۱۵٤	۰,۱۷٤	۰,۲۸٦
	مستقیم	۰,۱۱۳	۰,۱۷٤	۰,۱۹۸
	غیر مستقیم	۰,۱۱٦	-	-
توسعه اقتصادی	کل	۰,۱۱۸	-	-
	مستقیم	۰,۱۱۸		
توسعه اجتماعی	کل	۰,۱۸٦	-	-
	مستقیم	۰,۱۸٦	-	-

بر اســـاس تمامی محاســـبات و برآوردها در رویکرد ΣEM به ماتریس واریانس‌ها و کواریانس‌های متغیرهای مشـــاهده شـــده و ترکیب‌زدایی آن‌ها برمی‌گردد. بر این اســـاس و با اســـتفاده از پارامترهایی می‌توان مجدداً ماتریس واریانس و کواریانس مشـاهده شـده را بازتولید کرد. جدول (۷) واریانس و کواریانس مسیرهای مدل پژوهش را نشان می‌دهد. تمام وزن‌های رگرسـیونی بیشتر از صفر و در سطح اطمینان ۹۰ درصد و بیشتر هستند. این بیانگر وجود رابطه معنادار بین متغیرهای مشـاهده شـده و به عبارت دیگر عوامل مؤثر بر کاهش اثرات خشـکسالی است. طرح مسیرهای دیاگرام از فعل و انفعالات اثرگذاری عوامل مؤثر در کاهش اثرات خشـکسـالی را نشان می‌دهد. برخی از مسیرها، تقریباً واریانس آن‌ها ناچیز محاسـبه شـده است، اما به واسطه تبین واریانس و تأثیر غیرمستقیم در کاهش اثرات خشکسالی در مدل نهایی در نظر گرفته می‌شوند.

جدول ۷- برآوردهای ضریب استاندارد شده بین پارامترهای مدل

معرف‌های مشاهده شده متغیرها		وزن رگرسیونی	خطای استاندارد	نسبت بحرانی	سطح معناداری
دسترسی به منابع مالی	توانمندی اقتصادی	۰,۲۰۰	۰,۰۷٤	۲,۷۰۸	۰,۰۰۷
	توانمندی اجتماعی	۰,۳۷۳	۰,۰٦۵	۵,۷٤۲	۰,۰۰۰

معرف‌های مشاهده شده متغیرها		وزن رگرسیونی	خطای استاندارد	نسبت بحرانی	سطح معناداری
	کاهش اثرات خشکسالی	۰,۱٦۹	۰,٦۷	۲,۵۲۷	۰,۰۰۷
بهبود فضای کسب‌وکار	توانمندی اقتصادی	۰,۷۳۵	۰,۵۲	۱,۹۹۸	۰,۰۰۰
	توانمندی اجتماعی	۰,۱۹٦	۰,۰۷۵	۲,۸٤	۰,۰۰٤
	کاهش اثرات خشکسالی	۰,۱۵۷	۰,۰٤٤	۵,۵٦۱	۰,۰۰۰
سرمایه اجتماعی	توانمندی اقتصادی	۰,۳۷۵	۰,۰٦۳	٦,۰۹	۰,۰۰۰
	توانمندی اجتماعی	۰,۱٦۵	۰,۰۵۵	۲,۹۹۲	۰,۰۰۳
	کاهش اثرات خشکسالی	۰,۱۰٤	۰,۰۵٤	۲,۰۹۰	۰,۰۰۷
مشارکت و همکاری	توانمندی اقتصادی	۰,٤۵۷	۰,۰٦٤	۵,۰۸۰	۰,۰۰۰
	توانمندی اجتماعی	۰,۱٦۷	۰,۰۵۵	۲,۹۹۳	۰,۰۰۰
	کاهش اثرات خشکسالی	۰,۱۰۳	۰,۰۵۳	۲,۰۸۰	۰,۰۰۰
توانمندی اقتصادی	کاهش اثرات خشکسالی	۰,۱۲٤	۰,۰۵۹	۲,٦۳۷	۰,۰۰۰
توانمندی اجتماعی	کاهش اثرات خشکسالی	۰,۱۷۲	۰,۰۵۲	۳,۳۲۰	۰,۰۰۰
دسترسی به منابع مالی	فضای و کسب‌وکار	۰,۱۷۸	۰,۰۵۹	۲,٦۷۲	۰,۰۰۸
دسترسی به منابع مالی	سرمایه اجتماعی	۰,۱۷۷	۰,۰۳۰	۲,۵٦۷	۰,۰۰۰
دسترسی به منابع مالی	مشارکت و همکاری	۰,۱۷٦	۰,۰۳٤	۲,٤۵٦	۰,۰۰۰
فضای و کسب‌وکار	سرمایه اجتماعی	۰,۱٤۹	۰,۰۳٤	۲,٦۰٦	۰,۰۰۷
سرمایه اجتماعی	مشارکت و همکاری	۰,۱٤۸	۰,۰۲۷	۵,۵٤٤	۰,۰۰۰

با توجه به اینکه ساختار روایی در مسیرها بیشتر از ۱,۹٦ برآورد شده است می‌توان استباط کرد که کواریانس بین هر سه متغیر سطح ۰,۰۵ معنادار تفاوت معناداری از صفر دارد. آماره آزمون یا نسبت بحرانی که از تقسیم برآورد ضریب بر خطای معیار حاصل می‌گردد، دارای یک توزیع نرمال استاندارد است با سطح معناداری کمتر از ۰,۰۵ و به‌عنوان مرز ناحیه بحرانی نشان می‌دهد که تمام متغیرها خارج از محدوده بحرانی می‌باشند. خطای معیار برآورد ضریب یا خطای استاندارد نیز نشان می‌دهد که تا چه میزان متغیرهای مستقل در تبیین متغیر وابسته یا همان کاهش اثرات خشکسالی اثرگذار می‌باشند. هر چه مقدار خطای معیار کوچکتر باشد، متغیر مستقل کاراتر و اثرگذارتر است.

٤- نتیجه‌گیری

با توجه به موقعیت جغرافیایی ایران و نیز قرارگیری بخش وسیعی از مساحت کشور در کمربند خشک دنیا، خشکسالی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین سوانح طبیعی رخ داده در محدوده جغرافیایی ایران است که اثرات زیادی بر روی تولید کشاورزی و به‌تبع آن معیشت مناطق روستایی دارد. ازاین‌رو، در تحقیق حاضر تلاش بر این بود تا نقش توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی کشاورزان و ساکنین مناطق روستایی در کاستن از اثرات این سانحه پیش‌رونده و

خزنده را موردبررسی علمی قرار دهد. با توجه به تحلیل داده‌های پرسشنامه گردآوری شده نتایج زیر مورد توجه قرار گرفته است.

نتیجه استفاده از آزمون τ تک نمونه‌ای نشان داد که مؤلفه‌های توانمندسازی اقتصادی با مقدار میانگین عددی (۳٫۸٤) تأثیر بیشتری در کاستن از اثرات خشکسالی در محدوده موردمطالعه دارد و مؤلفه توانمندسازی اجتماعی (۳٫٦۰) در جایگاه بعدی قرار می‌گیرد. به‌طوری که، در مؤلفه توانمندسازی اقتصادی، شاخص‌های مدیریت منابع تولید محلی و سرمایه‌گذاری در نوآوری‌ها و روش‌های جدید تولید به ترتیب با مقدار میانگین (٤٫۰٤ و ۳٫۹۲) دارای بیش‌ترین تفاوت از حد مطلوب است. همچنین در مؤلفه توانمندسازی اجتماعی شاخص مسئولیت‌پذیری در راستای استفاده بهینه از منابع آب و مشارکت و همکاری در راستای کاهش آسیب‌ها به ترتیب با مقدار میانگین (۳٫٦٦ و ۳٫٦٤) بیشترین تأثیر مثبت را در توانمندسازی اجتماعی و به‌تبع آن کاهش آسیب‌پذیری ناشی از سانحه خشکسالی از دیدگاه پاسخگویان را به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج آزمون تحلیل مسیر با هدف بررسی نقش توانمندی اقتصادی و اجتماعی در کاهش اثرات خشکسالی نشان داد که درجه آزادی محاسبه شده برای مجموعه مؤلفه‌ها از قبیل دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی، مشارکت و همکاری، توانمندی اقتصادی، توانمندی اجتماعی و کاهش اثرات سانحه خشکسالی ارائه شده است. در مدل‌سازی روابط میان متغیرها تلاش بر آن است که تأثیر عوامل مؤثر دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی و توانمندی اقتصادی و توانمندی اجتماعی بر درنهایت تأثیر تمامی مؤلفه‌ها در میزان کاهش اثرات سانحه خشکسالی جوامع را برابر با ۱ تبیین شده است. وجود ضرایب مثبت نشان‌دهنده رابطه مستقیم متغیرهای مستقل و بر متغیر وابسته است. مدل رگرسیونی ارائه شده نشان داد که دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای و کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی و مشارکت و همکاری مهم‌ترین موارد تأثیرگذار در توانمندسازی اقتصادی خانوارهای روستایی در کاستن از اثرات خشکسالی در منطقه موردمطالعه بوده است. همچنین، دسترسی به منابع مالی، بهبود فضای کسب‌وکار، سرمایه اجتماعی و مشارکت و همکاری به ترتیب بیشترین تأثیر را در توسعه اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی خانوارها داشته است. علاوه بر این، توانمندی اقتصادی و توانمندی اجتماعی خانوار به ترتیب مهم‌ترین تأثیر مثبت را روی کاهش اثرات سانحه خشکسالی داشته است.

کتابنامه

دوستان، رضا؛ ۱۳۹٤. تحلیلی بر خشکسالی‌های ایران در نیم‌قرن گذشته. نشریه پژوهش‌های اقلیم شناسی، شماره ۲۳، ۱- ۱۸. https://clima.irimo.ir/article_40460.html?lang=fa

رادفر، مهدی؛ ۱۳۹۹. بررسی و پایش شدت و تداوم خشکسالی کشاورزی دشت شهرکرد در نیم‌قرن اخیر و مقایسه آن با خشکسالی‌های هواشناسی. نشریه علوم و مهندسی آبیاری، شماره ۲، ٤۹-٦۱. 10.22055/jise.2018.14072.1102

مجرد، فیروز؛ خیری، راضیه؛ نوری، زهرا؛ ۱۳۹۳. تحلیل فراوانی خشکسالی های روزانه در ایران با شاخص خشکسالی مؤثر. فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۳۵، ۲۹- ٤۸. http://jgs.khu.ac.ir/article-fa.html

Adger, W. N., Dessai, S., Goulden, M., Hulme, M., Lorenzoni, I., Nelson, D. R., ... & Wreford, A., 2009. Are there social limits to adaptation to climate change? Climatic change, 93(3), 335-354. DOI 10.1007/s10584-008-9520-z

Ajani, E. N., Mgbenka, R. N., & Onah, O., 2015. Empowerment of youths in rural areas through agricultural development programmes: Implications for poverty reduction in Nigeria. *International Journal of Research*, *34*. http://ijraf.org/pdf/v2-i2/5.pdf

Ajani, E. N., Onwubuya, E. A., & Mgbenka, R. N. 2013. Approaches to economic empowerment of rural women for climate change mitigation and adaptation: Implications for policy. *Journal of Agricultural Extension*, 17(1), 23-34. DOI: 10.4314/jae.v17i1.3

Al-Haddad, S. & Kotnour, T., 2015. Integrating the organizational change literature: a model for successful change. *Journal of organizational change management*, 28(2), 234-262. DOI 10.1108/JOCM-11-2013-0215

Bacon, C. M., Sundstrom, W. A., Gómez, M. E. F., Méndez, V. E., Santos, R., Goldoftas, B., & Dougherty, I., 2014. Explaining the 'hungry farmer paradox': Smallholders and fair trade cooperatives navigate seasonality and change in Nicaragua's corn and coffee markets. *Global Environmental Change*, *25*, 133-149. http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.02.005

Barrett, S., Anderson, S., Ssemujju, M., & Bamanya, D., (2017). Climate Shocks and the Social Assistance Grants for Empowerment (SAGE) Programme in Uganda. IRISH Aid Learning Platform– Climate Resiliece of Social Protection. https://www.climatelearningplatform.org/sites/default/files/resources/ugandareport070119_0.pdf

Bayeh, E., 2016. The role of empowering women and achieving gender equality to the sustainable development of Ethiopia. *Pacific Science Review B: Humanities and Social Sciences*, *2*(1), 37-42. https://doi.org/10.1016/j.psrb.2016.09.013

Bilgin, M.H., Danis, H., Demir, E. and Can, U., 2017. Regional Studies on Economic Growth, Financial Economics and Management, Proceedings of the 19th Eurasia Business and Economics Society Conference, Springer International Publishing, Switzerland. DOI 10.1007/978-3-319-54112-9_1

Bock, B. B., 2016. Rural marginalization and the role of social innovation; a turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis*, *56*(4), 552-573. https://doi.org/10.1111/soru.12119

Boyd, E., 2017. Holistic thinking beyond technology. *Nature Climate Change*, 7(2), 97-98. https://doi.org/10.1038/nclimate3211

Broto, V. C., Boyd, E., & Ensor, J., 2015. Participatory urban planning for climate change adaptation in coastal cities: lessons from a pilot experience in Maputo, Mozambique. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 13, 11-18. 10.1016/j.cosust.2014.12.005.

Burnham, M., & Ma, Z., 2016. Linking smallholder farmer climate change adaptation decisions to development. *Climate and Development*, 8(4), 289-311. http://dx.doi.org/10.1080/17565529.2015.1067180

Byaruhanga, I., & Debesay, J., 2021. The Impact of a Social Assistance Program on the Quality of Life of Older People in Uganda. *SAGE Open*, *11*(1), 2158244021989311. https://doi.org/10.1177/2158244021989311

Chhotray, S., Sivertsson, O., & Tell, J., 2018. The roles of leadership, vision, and empowerment in born global companies. *Journal of international entrepreneurship*, *16*(1), 38-57. DOI 10.1007/s10843-017-0201-8

Choi, M., Jacobs, J. M., Anderson, M. C., & Bosch, D. D., 2013. Evaluation of drought indices via remotely sensed data with hydrological variables. *Journal of Hydrology*, *476*, 265-273. http://dx.doi.org/10.1016/j.jhydrol.2012.10.042

Crocker, D. A. and I. Robeyns., 2009, "Capability and agency" in: Christopher Morris (ed.), The Philosophy of Amartya Sen, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 60–90

Dahlman, C. 2016. A new paradigm for rural development [online]. https://doi.org/10.1787/9789264264687-en

Durley, J. L., & de Loë, R. C., 2005. Empowering communities to carry out drought contingency planning. *Water Policy*, *7*(6), 551-567. https://doi.org/10.2166/wp.2005.0033

Einali, J., Yeganeh, B. M., Cheraghi, M., & Feyzolahpour, M. 2020. Evaluating the effects of reconstruction of the damaged villages in the 2002 earthquake in Avaj, Iran. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *43*, 101373. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101373

Eriksen, S. H., Nightingale, A. J., & Eakin, H., 2015. Reframing adaptation: The political nature of climate change adaptation. *Global Environmental Change*, 35, 523-533. http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.09.014

Eyben, R., 2011. Supporting pathways of women's empowerment: a brief guide for International Development Organisations, Pathways Policy Paper, October, Brighton: Pathways of Women's Empowerment. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/jid.3210

Francina, P. X., & Joseph, M. V., 2013. Women empowerment: The psychological dimension. *Rajagiri Journal of Social Development*, *5*(2), 61-74. http://journals.rajagiri.edu/index.php/rssJ/article/ download/154/143

Gasper, J. T., & Reeves, A., 2011. Make it rain? Retrospection and the attentive electorate in the context of natural disasters. *American Journal of Political Science*, *55*(2), 340-355. DOI: 10.1111/j.1540-5907.2010.00503.x

Gentle, P., & Maraseni, T. N., 2012. Climate change, poverty and livelihoods: adaptation practices by rural mountain communities in Nepal. *Environmental science & policy*, *21*, 24-34. http://dx.doi.org/10.1016/j.envsci.2012.03.007

Ghimire, Y. N., Shivakoti, G. P., & Perret, S. R., 2010. Household-level vulnerability to drought in hill agriculture of Nepal: implications for adaptation planning. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, *17*(3), 225-230. https://doi.org/10.1080/13504501003737500

Greasley, K., Bryman, A., Dainty, A., Price, A., Naismith, N., & Soetanto, R., 2008. Understanding empowerment from an employee perspective: What does it mean and do they want it?", *Team Performance Management*, 14(1/2), 39-55. https://doi.org/10.1108/13527590810860195

Hornstein, H. A., 2004. Empowerment and process consultation: Two sides of the same coin. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, *9*(1), 1-13. https://www.researchgate.net/publication/229028914_Empowerment_and_Process_Consultation_Two_Sides_of_the_Same_Coin

Huq, R. A., 2017. The impact of participative decision-making with regards to empowering employees. *International Journal of Business Administration and Management Research*, *3*(1), 6-8. DOI: 10.24178/ijbamr.2017.3.1.06

Jaha, I. R., & Sika-Bright, S., 2015. Challenges of the Livelihood Empowerment Against Poverty programme in the Upper West region of Ghana: The institutional perspective. *UDS International Journal of Development*, 2(1), 188-205. DOI: https://doi.org/10.47740/36.UDSIJD6i

Johnson, M. O., 2011. The shifting landscape of health care: toward a model of health care empowerment. *American Journal of Public Health*, *101*(2), 265-270. DOI: 10.2105/AJPH.2009.189829

Keleher, L., 2014. Sen and Nussbaum: Agency and Capability-Expansion, Éthique et économique/Ethics and Economics, 11 (2), 54-70.

Keshavarz, M., Karami, E., & Zamani, G. H. 2011. Drought vulnerability of farm households: a case study. *Iranian Agricultural Extension and Education Journal*, *6*(2), 15-33. https://www.iaeej.ir/

Khayyati, M., & Aazami, M., 2016. Drought impact assessment on rural livelihood systems in Iran. *Ecological Indicators*, *69*, 850-858. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.05.039

Kong, H., Sun, N., & Yan, Q., 2016. New generation, psychological empowerment. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(11), 2553 – 2569. DOI: 10.1108/IJCHM-05-2014-0222

Lekoko, R. N., 2015. Empowerment through Elegant Designs: Perspectives inside a Bag Manufacturing Business by Some Batswana Women, *IGI Global*, 133-149. DOI:10.4018/978-1-4666-8568-0.CH007

Lin, W., Wen, C., Wen, Z., & Gang, H., 2015. Drought in Southwest China: a review. *Atmospheric and Oceanic Science Letters*, *8*(6), 339-344. https://doi.org/10.3878/AOSL20150043

Maes, J., & Jacobs, S., 2017. Nature-based solutions for Europe's sustainable development. *Conservation letters*, 10(1), 121-124. https://doi.org/10.1111/conl.12216

Marcos-Garcia, P., Lopez-Nicolas, A., & Pulido-Velazquez, M. 2017. Combined use of relative drought indices to analyze climate change impact on meteorological and hydrological droughts in a Mediterranean basin. *Journal of Hydrology*, 554, 292-305. doi:10.1016/j.jhydrol.2017.09.028

Markantoni, M., Steiner, A., Meador, J. E., & Farmer, J., 2018. Do community empowerment and enabling state policies work in practice? Insights from a community development intervention in rural Scotland. *Geoforum*, *97*, 142-154. https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.10.022

Melkonyan, A., 2015. Climate change impact on water resources and crop production in Armenia. *Agricultural Water Management*, *161*, 86-101. https://doi.org/10.1016/j.agwat.2015.07.004

Mujahid, N., Ali, M., Noman, M., & Begum, A., 2015. Dimensions of women empowerment: A case study of Pakistan. *Dimensions*, *6*(1), 37-45. https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/view/18961

Munang, R., Andrews, J., Alverson, K., & Mebratu, D., 2014. Harnessing ecosystem-based adaptation to address the social dimensions of climate change. Environment: *Science and Policy for Sustainable Development*, 56(1), 18-24. https://doi.org/10.1080/00139157.2014.861676

Nagoda, S., 2015. New discourses but same old development approaches? Climate change adaptation policies, chronic food insecurity and development interventions in northwestern Nepal. *Global Environmental Change*, 35, 570-579. https://doi.org/10.1016/ j.gloenvcha. 2015.08.014

OECD., 2016. A new rural development paradigm for the 21st century: A toolkit for developing countries. OECD Development Centre Studies. Paris: OECD Publishing. https://www. oecd. org/ dev/ a-new- rural- development- paradigm-for -the-21st-century-978926 4252271-en.htm

Pearce, C. L., Conger, J. A., & Locke, E. A., 2008. Shared leadership theory. The Leadership Quarterly, 19(5), 622–628. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.07.005

Rahimzadeh, F., Fatahi, A. and Hosseni Dastak, F., 2005. Evaluation of variability of climate with applying statistical methods in Iran. *Iran-Water Resources Research*, *1*(2), 61-73. http://www.iwrr.ir/article_15122.html?lang=fa

Rahman, M. M., Khanam, R., & Nghiem, S., 2017. The effects of microfinance on women's empowerment: new evidence from Bangladesh. *International Journal of Social Economics*, 44(12), 1745-1757. https://doi.org/10.1108/IJSE-02-2016-0070

Rajsekhar, D., Mishra, A. K., & Singh, V. P., 2013. Regionalization of drought characteristics using an entropy approach. *Journal of Hydrologic Engineering*, *18*(7), 870-887. https://doi.org/10.1061/(ASCE)HE.1943-5584.0000683

Sen, A., 2009. The Idea of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press. https:// doi.org/ 10.1080/14649880802236540

Sharafi, L. and Zarafshani, K., 2011. Vulnerability assessment, the starting point of risk management in drought, Case study: Sar-e-Pol-e-Zahab, Islamabad-e-Gharb and Javanrood. Journal of Regional planning, 1(1), 43-56. DOI: 10.29252/geores.34.4.539

Sharaunga, S., Mudhara, M., & Bogale, A., 2015. The impact of 'Women's Empowerment in Agriculture'on household vulnerability to food insecurity in the KwaZulu-Natal Province. In *Forum for development studies*, 42(2), 195-223. https:// doi.org/1 0.1080/ 08039410. 2014.997792

Shiferaw, B., Tesfaye, K., Kassie, M., Abate, T., Prasanna, B. M., & Menkir, A. 2014. Managing vulnerability to drought and enhancing livelihood resilience in sub-Saharan Africa: Technological, institutional and policy options. *Weather and Climate Extremes*, *3*, 67-79. https://doi.org/10.1016/j.wace.2014.04.004

Spreitzer, G. M., 2008. Taking stock: A review of more than twenty years of research on empowerment at work. *Handbook of organizational behavior*, *1*, 54-72. DOI: 10.4135/ 9781849200448.n4

Tengland, P. A., 2008. Empowerment: A conceptual discussion. Health Care Analysis, 16(2), 77-96. DOI: 10.1007/s10728-007-0067-3

Timothy, D. J., 2007. Empowerment and stakeholder participation in tourism destination communities. Tourism, power and space, 199-216. https://doi.org/10.4324/9780203392096

Udmale, P., Ichikawa, Y., Manandhar, S., Ishidaira, H., & Kiem, A. S., 2014. Farmers′ perception of drought impacts, local adaptation and administrative mitigation measures in Maharashtra State, India. International Journal of Disaster Risk Reduction, 10, 250-269. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2014.09.011

Varshney, R. K., Ojiewo, C., & Monyo, E., 2019. A decade of Tropical Legumes projects: Development and adoption of improved varieties, creation of market-demand to benefit smallholder farmers and empowerment of national programmes in sub-Saharan Africa and South Asia. Plant Breeding, 138(4), 379-388. https://doi.org/10.1111/pbr.12744

Vidickienė, D., 2021. Social Movements as Drivers of Paradigm Innovations in Rural Development. In Rural Economic Developments and Social Movements (pp. 45-89). Palgrave Macmillan, Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-71983-8_3

Vilkė, R., Pareigienė, L., & Stalgienė, A., 2017. Farmer's Social Responsibility in Post-industrial Rural Development: A Challenge for the Twenty-First Century? Regional Studies on Economic Growth, Financial Economics and Management, Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-54112-9_14

Weidenstedt, L., 2017. A Sociology of Empowerment: The Relevance of Communicative Contexts for Workplace Change (Doctoral dissertation, Department of Sociology, Stockholm University). urn:nbn:se:su:diva-146520

Weldon, S. L., 2019, January. Power, exclusion and empowerment: Feminist innovation in political science. In Women's Studies International Forum, 72, 127-136. https://doi.org/ 10.1016/j.wsif.2018.05.014

Wood, S. L., Jones, S. K., Johnson, J. A., Brauman, K. A., Chaplin-Kramer, R., Fremier, A., ... & DeClerck, F. A., 2018. Distilling the role of ecosystem services in the Sustainable Development Goals. Ecosystem services, 29, 70-82. https://doi.org/ 10.1016/ j.ecoser. 2017.10.010

World Health Organization., 2018. What Quantitative and Qualitative Methods Have Been Developed to Measure Community Empowerment at a National Level? (Vol. 59). World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/326225

Wouterse, F., 2017b. Empowerment, climate change adaptation, and agricultural production: evidence from Niger. Climatic Change, 145(3), 367-382. https://doi.org/10.1007/s10584-017-2096-8

Wouterse, F. S., 2017a. The returns to empowerment in diversified rural household: evidence from Niger (Vol. 1611). Intl Food Policy Res Inst, 15(2), 21-32. https://www.ifpri.org/ publication/ returns- empowerment-diversified-rural-household-evidence-niger

Yang, S. B., & Choi, S. O., 2009. Employee empowerment and team performance. Team Performance Management, 15(5/6), 289-301. DOI: 10.1108/13527590910983549

Zamfir, G. I. 2020. A Knife to a Gunfight: Endogenous Development Through Leader as Contradictory Policy Prescription. Studia Universitatis Babes-Bolyai-Sociologia, 65(1), 43-68. DOI: https://doi.org/10.2478/subbs-2020-0002

Zimmerman, M. A., 2000. Empowerment theory. In Handbook of community psychology, Springer, Boston, MA. DOI: 10.1007/978-1-4615-4193-6_2